

Kutu 2.1

Firma Görüşmelerinden Elde Edilen Bulgular

Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) bünyesinde, reel sektör firmaları ile yüz yüze yapılan görüşmelere dayanan "Reel Sektöre İktisadi Mercək" adı altında çalışmalar yürütülmektedir.¹ Bu kutuda, Ocak-Mart 2023 döneminde yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular özetlenmektedir.

Yılın ilk çeyreğinde talep koşulları önceki çeyreğe kıyasla canlı bir görünüm sergilemiştir. Bu dönemde, üretim faaliyetleri talep koşullarındaki olumlu görünüme eşlik ederken yatırım duruşunda da iyileşme sürmüştür. Maliyet unsuru olarak enerji ve döviz kuruna yapılan vurgu belirgin şekilde gerilemiştir.

Görüşmelerden edinilen bilgiler yılın ilk çeyreğinde toplam talep koşullarının önceki çeyreğe kıyasla daha canlı olduğuna işaret etmektedir. Yurt içinde yılın başındaki ücret artışları, kampanyalar ve fiyat güncelleme beklentilerinin satışları desteklediği, yurt dışında ise firmaların pazar çeşitlendirme faaliyetleri ve Avrupa'da resesyona endişelerinin azalmasının talepteki zayıflamayı sınırladığı görülmüştür. Şubat ayı başında meydana gelen deprem nedeniyle yurt içi talepte, ihracat sevkiyatlarında ve üretim faaliyetlerinde gözlenen düşüş ve aksamaların mart ayı itibarıyla deprem bölgesi dışındaki yerlerde telafi edildiği, deprem bölgesinde ise toparlanma eğiliminin başladığı gözlenmiştir.

Dayanısız ve yarı dayanıklı mal satışlarında ücret artışlarının olumlu etkisinin hissedildiği, dayanıklı mallarda da satışların gücünü koruduğu gözlenmiştir.

Son çeyrekte hanehalkı gelir artışı ve fiyat güncellemeleri beklentileriyle başta dayanıklı mallarda olmak üzere talebin öne çekildiği, kampanyaların da desteğiyle yurt içi satışların beklenenden daha iyi gerçekleştiği görülmüştü. Özellikle 2022 yılının aralık ayından itibaren daha belirgin olarak gözlenen bu canlanmanın tüketici finansman koşullarının da verdiği destekle yılın ilk çeyreğinde de devam ettiği gözlenmiştir. Bu çerçevede, şubat ayında depreme bağlı olarak ülke ve sektörler geneline yayılan belirgin talep düşüşünün hızla telafi edilmeye başlandığı görülmüştür.

Gıda ürünlerinde yılın başındaki ücret artışlarının olumlu etkisinin hissedildiği ve satışların önceki çeyreğe göre daha olumlu olduğu ifade edilmiştir. Şubat ayında deprem bölgesine yardım amacıyla belirgin ölçüde artan talebin mart ayında normale döndüğü bilgisi de paylaşılmıştır. Hazır giyim satışlarının kampanyalar ile canlı tutulmaya çalışıldığı, şubat ayındaki deprem etkisiyle ülke genelinde görülen keskin düşüşün ay sonundan itibaren kademeli olarak telafi edildiği ifade edilmiştir. Beyaz eşya ve mobilya ürünlerinde son çeyrekte gözlenen güçlü talebin ardından görece normalleşme görüldüğü aktarılırken otomotiv sektöründe tedarik sorunları nedeniyle oluşan birikimli talebin satışları desteklemeye devam ettiği belirtilmiştir. Yabancı talebinde düşüşe karşın, deprem sonrası göç alan illerde konut talebinin arttığı vurgulanmıştır.

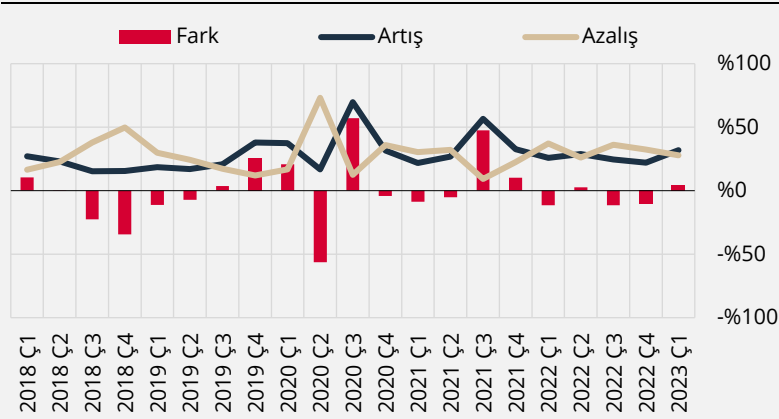
İhracatın olumlu bir seyir izlediği görülmüştür.

İhracatta dönem başı beklentilerine göre daha olumlu seyir izlenirken bu durum ağırlıklı olarak Avrupa'da enerji krizi ve resesyona ilişkin kaygıların azalması ile ilişkilendirilmiştir. Ayrıca firmaların bu süreçte oluşabilen sipariş düşüşlerini yeni ülke ve müşterilerle büyük ölçüde telafi edebildikleri aktarılmıştır.

¹ Bu çalışmanın temel amacı; farklı sektörlerdeki firmalarla görüşmeler yaparak dönemsel üretim, yurt içi ve yurt dışı satış, yatırım, istihdam, kredi koşulları, maliyet ve fiyat gelişmelerine ilişkin zamanlı bilgi edinmek, iktisadi faaliyeti yakından takip etmek ve TCMB ile reel sektör temsilcileri arasındaki iletişimi geliştirmek olarak belirlenmiştir. Yarı yapılandırılmış şekilde gerçekleştirilen görüşmeler sonucunda elde edilen bulgular, para politikası kararları için nitelikli ve zamanlı bir bilgi kaynağı oluşturmaktadır. Görüşmeler sektörel, bölgesel ve ölçek düzeyinde toplam iktisadi faaliyet içindeki ağırlıkları dikkate alınarak oluşturulan örneklem çerçevesinde imalat sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerindeki firmalar ile gerçekleştirilmektedir. Grafikler, firma görüşmelerinden elde edilen anekdotal bilgilerin konularına göre sayısallaştırılmasıyla üretilmektedir. Bu çalışma, firma görüşmeleri esas alınarak yapılan değerlendirme ve çıkarımları içermekte olup, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankasının görüşlerini yansıtmamaktadır. Elde edilen bilgi, bulgu ve grafikler daha sonra yayımlanacak resmi istatistik, bilgi ve bulgularla farklılık gösterebilir.

Sektörel bazda bakıldığında, tekstil sektöründe Avrupa'da dış talebin yeniden toparlanmaya başlamasının ihracat siparişlerine yansımaya başladığı, hazır giyim ihracatının bir önceki çeyreğe göre gücünü koruduğu görülmüştür. Mobilya ihracatında, navlun fiyatlarındaki düşüşün neden olduğu maliyet dezavantajına rağmen, ABD ve Avrupa pazarında kalite ve termin avantajının sürdürüğü aktarılmıştır. Beyaz eşya ana ve yan sanayinde Avrupa'daki resesyonun satışlar üzerindeki olumsuz etkisinin sınırlı kalmasıyla yatay seyrin korunduğu belirtilmiştir. Otomotiv sektöründe ihracatın olumlu görünümünü koruduğu aktarılırken ana metal sektöründe özellikle inşaat çeliğinde deprem sonrasında ortaya çıkan ihtiyaç nedeniyle firmaların yurt içi piyasaya yönelebileceğine dikkat çekilmiştir. Turizmde mevsim normallerinde bir seyir izlendiği, şubat ayında depreme bağlı olarak kısa süreli rezervasyon iptalleri yaşansa da çeyrek genelinde olumsuz etkilenmediği aktarılmıştır. Rezervasyon bilgilerinin Avrupa talebinin güçlü olduğuna işaret ettiği de ifade edilmiştir.

Grafik 1: Firmaların Talep Algısı* (Önceki Çeyreğe Göre)

Kaynak: TCMB RESİM.

* Talep Algısı, firmaların mevcut satış gerçekleştirmeleri, siparişleri ve beklentileri dikkate alınarak yapılan değerlendirmeyi göstermektedir. Fark olarak gösterilen seri, bir önceki çeyreğe kıyasla talep algısı olumlu olan firmalar ile olumsuz olan firmalar arasındaki farkı göstermekte olup talep algısındaki değişimin boyutuna değil firmalar arası yaygınlığına ilişkin bilgi sunmaktadır.

Yılın ilk çeyreğinde üretim faaliyeti önceki çeyreğe göre canlı bir seyir izlemiştir.

Şubat ayında yaşanan deprem felaketi sonrasında yavaşlayan üretim faaliyeti mart ayında yeniden hız kazanmıştır. Çeyrek genelinde ihracat talebi, üretime olumlu yansımıştır. Ağırlıklı olarak yurt içi piyasaya yönelik üretim yapan firmalarda ise deprem sonrası yaşanan talepteki zayıflığın mart ayında telafi edilmesi üretimi desteklemiştir. Ayrıca, deprem bölgesinin milli gelir içerisinde payı en fazla olan illerinden **Adana** ve **Gaziantep**'te üretim faaliyeti deprem felaketi öncesi düzeyine dönmüştür.

Kahramanmaraş ve **Hatay**'da ise, toparlanmanın daha sınırlı olduğu gözlenmiştir.

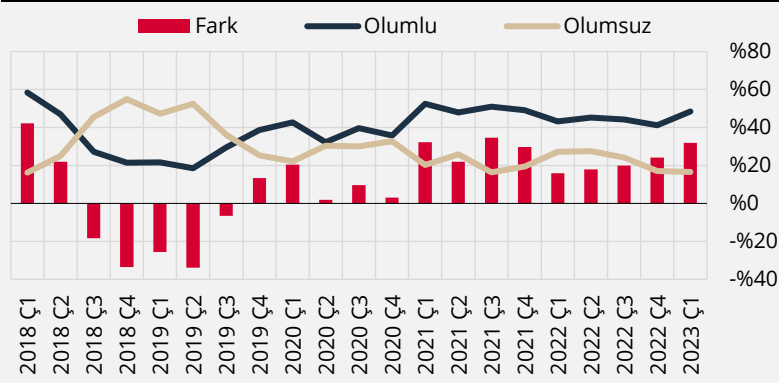
Türkiye genelinde üretim faaliyetlerinin olumlu seyrettiği sektörlerden **otomotiv** ana sanayiinde, tedarik sıkıntılarının azalması üretime yansımış ve bu durum yan sanayi siparişlerini de olumlu etkilemiştir. **Beyaz eşya ve tüketici elektroniğinde**, ana üreticilerin eriyen stokları yerine koyma çabaları üretimi desteklemiştir. **Tekstilde**, AB talebindeki canlanma siparişlere ve üretime yansımaya başlarken **hazır giyimde** daha sınırlı bir hareketlilik gözlenmiştir. **Mobilyada**, yurt içi talepteki normalleşme üretim faaliyetlerini baskılayarak gücünü koruyan ihracat talebi söz konusu etkiyi sınırlandırmıştır. **Ana metalde**, son dönemdeki zayıf seyre karşın firmalar önümüzdeki dönemde iç piyasaya yönelerek bu durumu telafi edebileceklerini değerlendirmiştir.

Yılın ilk çeyreği itibarıyla gelecek on iki aylık döneme ilişkin yatırım duruşunda olumlu seyir devam etmiştir.

Bu dönemde Avrupa'da enerji krizi ve resesyon temelli kaygıların azalmasına bağlı olarak ihracat görünümündeki iyileşme ve hedefli kredi politikalarının sağlamış olduğu finansman kolaylıklarının sürmesi yatırım motivasyonunu desteklemiştir. Depremden etkilenen illerde yeni üretim tesisi veya mağaza yatırımını beklemeye alan bazı firmalara rastlansa da bu durumun genele yayılmadığı gözlenmiştir.

Firmaların yatırım planları arasında makine teçhizat ve enerji yatırımları ön planda olmaya devam etmiştir. Bu dönemde maliyetlerin düşürülmesi amacıyla makineleşme ile otomasyon yatırımlarına hız verildiği ve GES başta olmak üzere enerji yatırımlarına odaklanıldığı gözlenmiştir. Sektörel olarak bakıldığında, imalat sektöründe yatırım duruşu ihracatçı firmalarda daha olumlu olmak üzere gücünü korumuştur. İnşaat sektöründe konuta yönelik arsa yatırımındaki zayıf görünümün bu çeyrekte de sürdüğü görülmüştür. Perakende ticaret sektöründe, talebin olumlu seyrettiği, özellikle dayanıklı ürün gruplarına yönelik faaliyet gösteren firmalarda mağaza ve ofis yatırımlarının devam ettiği gözlenmiştir. Lojistik firmalarının yenileme ve genişleme yatırım planları bulunmakla birlikte arz sorunları nedeniyle gereken sayıda yeni araca ulaşılamadığı ifade edilmiştir.

Grafik 2: Firmaların Yatırım Duruşu* (Gelecek 12 Aylık Dönem, %)

Kaynak: TCMB RESİM.

* Yatırım Duruşu, firmaların gelecek 12 aylık dönemdeki yatırım iştahı dikkate alınarak yapılan değerlendirmeyi göstermektedir. Fark olarak gösterilen seri, yatırım duruşu olumlu olan firmalar ile olumsuz olan firmalar arasındaki farkı göstermekte olup yatırım duruşundaki değişimin boyutuna değil firmalar arası yaygınlığına ilişkin bilgi sunmaktadır.

Yatırım ve üretim görünümü firmaların gelecek altı aylık döneme ilişkin istihdam planlarını desteklemeye devam etmiştir.

Firmaların gelecek dönemde istihdamı koruma eğilimleri sürerken üretim sürecinde otomasyon ve verimlilik artırma çabaları istihdam artışını sınırlamaktadır. Depremden etkilenen bölgelerde işgücü piyasalarının belirgin şekilde etkilendiği ve işgücünün işe dönme sürecinin uzadığı gözlenmiştir. EYT düzenlemesinin kayda değer bir istihdam kaybına yol açmayacağı, firmaların bünyelerinde bulunan EYT'li personelin büyük bölümünün çalışmaya devam edeceği öngörüsü paylaşılmıştır.

Yılın ilk çeyreğinde firmaların finansman ihtiyacı yüksek seviyelerini korumakla birlikte önceki çeyreğe kıyasla bir miktar azalmıştır.

Düşen enerji fiyatlarına ve döviz kurunda gözlenen istikrara rağmen çeyrek genelinde işletme sermayesi ihtiyacının yüksek seyretmesi, artan işgücü ödemeleri ve deprem bölgesindeki firmaların bozulan nakit akışlarıyla ilişkilendirilmiştir. Yatırım finansmanı konusunda özellikle uzun vadeli finansman ihtiyacına yapılan vurgunun sürdüğü görülmüştür.

Makroihtiyati tedbirler çerçevesinde, kredi koşul ve standartları ilk çeyrekte de gevşemeye devam etmiştir. Bu gevşeme çeyrek genelinde ağırlıklı ticari kredi faizlerindeki düşüşle meydana gelmiştir. Hedefli alanlar dışında vade ve limitlere yapılan vurgular devam etmekle birlikte, çeyrek itibarıyla krediye erişimin kolaylaştığını belirten firmaların oranı artmıştır. TCMB kaynaklı ihracat ve yatırım kredilerinin destekleyici rolüne yapılan vurgu devam etmiştir.

Enerji ve döviz kuruna yapılan vurgu belirgin şekilde gerilerken firmalar üzerindeki maliyet baskısında işgücü harcamaları kaynaklı olarak önceki çeyreğe kıyasla sınırlı bir artış gözlenmiştir.

Firmaların yılın başındaki ücret ayarlamalarında büyük ölçüde asgari ücret artış oranını esas aldıkları görülmüştür. İlk çeyrekte işgücünün yanı sıra girdi ve tedarik maliyetlerine ilişkin aktarımlar da bir miktar artış göstermiştir. Diğer taraftan enerji fiyatlarında yapılan indirimler hem imalat hem de ticaret firmalarında maliyet baskılarını sınırlandırıcı yönde etki etmiştir. Özellikle metal, cam, seramik imalatı gibi enerji yoğun faaliyet gösteren sektörlerde elektrik ve doğal gaz fiyatlarındaki indirimin işgücü giderlerindeki artışı dengelediği gözlenmiştir.